

מרגליות מפרשת השבוע

כי תשא תשפ"ד - עם קשה ערף

להארות והערות zeevizen@gmail.com

- מדוע אומר הקב"ה למשה - ראייתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא, הרי עיקר החטא הוא עבודה זרה?
- מהו הרבר שגרוע יותר מחטא, ואפילו מחטא עבודה זרה?
- במה מתבטאת גדולתו של האדם?
- מהו הכח שבזכותו ראוי האדם להידמות לקונו?
- מהו הכח שבו גדול האדם מהמלאכים?
- מדוע אדם העובר עבירה אינו פוגע בצלם אלקים שבו?
- מדוע ברא הקב"ה את התשובה בתחילת בריאת העולם?
- באיזה ענין יכול אדם לפגום בצלם אלקים שבו?
- מדוע מידת קשיות עורף היא כל כך חמורה?

וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ רֵד כִּי שַׁחַת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֵעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. סָרוּ מֵהָר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֶּכֶה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵעֵלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קָשֶׁה עֵרֶף הוּא. וְעַתָּה הִנְיִחָה לִּי וַיִּחַר אַפִּי בָהֶם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל (לב, ז-י).

וְאֵנְהוּ - זָה אֶ-לִי תְלוּי ב'אֵנְהוּ'. בזה שאדם מתדמה לקונו במידותיו, הוא מביא נוי להקב"ה ומכתיר אותו לא-ל, באשר על ידי כך משתקפת בו, באדם, תפארתו וגדולתו. ומשום כך אומר הכתוב על ישראל (דברים ד, ז) כִּי מִי גוֹי גְדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קְרִבִים אֵלָיו, ודורשים חז"ל (ילקוט שמעוני ואתחנן רמז תתכה) הקדוש ברוך הוא כביכול עושה את ישראל עיקר - 'אשר לו גוי קרוב' אינו אומר, אלא 'אשר לו אלקים קרבים אליו'. כלומר הקדוש ברוך הוא מתייחס בזה שהוא קרוב לישראל והם המגדלים אותו, כביכול, וכן כתוב (ישעיהו מט, ג) יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֵר, ואומרים חז"ל (ילקוט שמעוני שם רמז תסז) אמר הקדוש ברוך הוא אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב (דברים ו, כז) אֵת ה' הַאֲמַרְתָּ הַיּוֹם. ישראל נותנים כביכול כוח לה', והוא מתפאר ומשתבח על ידם.

וגם מלאכי השרת מקלסים את ה' בזה ואומרים בְּרוּךְ ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל (תהלים קו, מח, ראה ילקוט שם). ולא עוד אלא שהקב"ה קראו ליעקב א-ל, שנאמר (בראשית לג, כ) וַיִּקְרָא לוֹ אֶ-ל אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל (מגילה יח.). והכל משום כוח הבחירה שהוטבע בהם שבידם להידמות למידות ה', שרק הודות לכך משתקף בו צלם האלקים ומתגלית דמותו, כביכול.

ולאו דוקא ישראל, אלא כל אדם הנברא בצלם אלקים והוטבע בו כוח הבחירה ראוי להגיע לגדולה זו. והרי גם יעקב, בעוד לא היה עם ישראל, קיבל את השם הזה על ידי מעשיו, והוא שהטביע את השם ישראל לכל דורותיו אחריו. וכן בידו של כל אדם ואדם בכל הדורות להשיג מדריגה כזאת.

כשחטאו בני ישראל במדבר בחטא העגל, כתוב בתורה: וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ רֵד כִּי שַׁחַת עַמְּךָ וכו' עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֶּכֶה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וכו'. לאחר זה מתחיל הכתוב שוב: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קָשֶׁה עֵרֶף הוּא. וְעַתָּה הִנְיִחָה לִּי וַיִּחַר אַפִּי בָהֶם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל.

והנה תמוה מאד, כי הרי ה' אמר למשה שבני ישראל חטאו חטאה גדולה כזאת שעבדו עבודה זרה, עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֶּכֶה והשתחוּ לוֹ ואמרו עליו: אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵעֵלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, ובכל זאת לא גזר כליה בגלל זה, ורק מאחר שראה אותם עם קשה ערף אמר למשה שהוא רוצה לכלותם. ולכאורה זה נדמה לנו, כמי שרואה אדם עושה מלאכה בשבת שחייבים על זה סקילה, והוא בא לייסרו על אשר עבר איזה מנהג קל.

אולם מכאן אנו רואים שליטתו במידה גרוע מחטא, ואף מחטא חמור ביותר כמו עבודה זרה. והדברים ברורים ומובנים.

כבר עמדנו על כך שכל גדולתו של האדם הוא בזה שיש לו כוח הבחירה, שה' הטביע בו חופש היכולת שאינו כבול לרצון ה' ובידו לנהוג כאוות נפשו. והכוח הזה, כוח הבחירה, הוא באופן בחינת צלם האלקים שבאדם, באשר האלקים בלבד הוא בעל היכולת ואין זולתו. והודות לכוח זה ראוי האדם להידמות לקונו, כפי דברי הכתוב (טו, ב) זָה אֶ-לִי וְאֵנְהוּ, ודורשים חז"ל (שבת קלג:) וְאֵנְהוּ - הוּא דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה חנון ורחום וכו'. [וראה שם רש"י הדורש: לשון אֵנְהוּ - אני והוא, אעשה עצמי כמותו להידבק בדרכיו]. ולא עוד אלא שרוממותו של ה' בעולם תלויה, כביכול, באדם, כפי שמשמע מדברי אותו הכתוב: זָה אֶ-לִי

ובזה גדול כוחו של האדם על המלאכים, כאשר להם אין כוח הבחירה ואין באפשרותם להידמות לה' ומשום כך אין הקדוש ברוך הוא מתגדל ומתפאר בהם.

והנה נמצא לפי זה, **שאדם העובר עבירה, אינו פוגע בצלם אלקים שבו**, כי החטא אינו נובע מכוח הניגוד שבאדם, כי אם דוקא מכוח העצמאות שבו, מכוח הבחירה שחונן בו שהוא דומה בזה לקונו. ואם הוא משתמש בכוח זה לרעה ובוחר בניגוד לרצון ה', אין זה אלא משגה, ולא משנה מעצמיותו בתור אדם. **וכשם שבחור היום ברע, בידו מחר להשתמש באותו הכוח ולהתגבר על יצרו ולבחור בטוב**. ומטעם זה ברא ה' את התשובה עם תחילת בריאת העולם, כדברי הכתוב (תהלים צ, ב-ג) **בְּטֶרֶם הָרִים יִלְדוּ וְתַחֲלִיל אֶרֶץ וְתַבְּלִי וַיַּמְעוֹלֶם עַד עוֹלָם אֶתָּה אֱ-ל, תִּשָּׁב אָנוּשׁ עַד דָּפָא וְתֵאמָר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם (ראה פסחים נד.)**. כי זה קשור בזה. אם ה' הטביע באדם את כוח הבחירה שיש לו היכולת גם לחטוא, הרי היה הכרח לברוא יחד עם זה גם את התשובה, שיהיה בידו לחזור מהחטא ולבחור בטוב. וזהו, הן חופש הבחירה והן כוח התשובה, הם מהות עצמיותו של האדם שנברא בצלמו ובדמותו של הקדוש ברוך הוא.

אולם לעומת זה, **אם האדם לקוי במידותיו, הרי זה ניגוד לעצמיותו בתור אדם ופגיעה בצלם אלקים שבו**, כאשר האלקים הוא מקור כל הטוב, ועל האדם הנברא בדמותו ובצלמו להיות דומה לו, וככל

אשר מידותיו מקולקלות הרי הוא משונה מטבע ברייתו ומתרחק ממהות האדם, ונפגמת איפוא על ידו דמות ה' המשתקפת באדם. **ומכאן מובן למה לא אמר ה' לכלות את בני ישראל בגלל עצם חטא העגל**. משום שלא היתה זו אלא עבירה מכוח בחירתו, שהוא דומה בזה לאלקים ואין בזה פגיעה בעצמיותו, אבל לאחר שה' ראה שהעם לקוי במידותיו, ונפגמה, איפוא, עצמיות האדם שבהם ודמיונם לאלקים, אין להם זכות קיום בעולם, ונגזר עליהם לכלותם. ואם בכל המידות כך, על אחת כמה וכמה מידת קשיות העורף, שבעצם מהותה היא מנוגדת לבחירה. **כי כל ערכה של הבחירה הוא שהאדם חפשי בדעתו לבחור כרצונו**, אבל לאחר שהוא קשה עורף, ניטל ממנו חופש רצונו ואיננו בעל בחירה, ואין בכוחו איפוא גם לעשות תשובה, והרי נתערער בזה היסוד של עצמיות האדם, ואין לו כל תקנה.

ומשום כך גם שיבר משה את הלוחות, ואף על פי שמסר נפשו עליהם ולא אכל ולא שתה בגללם ארבעים יום וארבעים לילה וראה בהם תכלית העולם, אבל לאחר שמצא את בני ישראל לקויים במידותיהם ופגומים בעצמיותם, ולא עוד אלא שהם קשי עורף, לא ראה אותם עוד ראויים לעשרת הדברות, ואין למי לתת את הלוחות.

(אור הצפון חלק ב מאמר לו - קשיות עורף)
[רבי נתן צבי פינקל, הסבא מסלבודקה. תר"ט-תרפ"ז]

* * *

• **כיון שהקב"ה אמר שלא ילך עם ישראל כיון שהם עם קשה ערף, איך אמר משה שזה טעם ש-ילך נא ה' בקרבנו?**

• **מהו הרבר המשובח שיש במידת קשיות עורף?**

• **מה החילוק בין מהיר לשמוע ומהיר לאבד שאמרו חז"ל שיצא שכרו בהפסדו, לבין קשה לשמוע וקשה לאבד שיצא הפסדו בשכרו?**

• **מה החילוק בין עשיית צורה בשעוה, לעשיית צורה באבן ספיר?**

• **איזה חילוק יש באמונות האנשים?**

ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך ה' ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (לד, ט).

שלא ישאיר לו שכר מפני ההפסד, אבל הקשה לשמוע כיון שהוא קשה לאבד, יצא הפסדו ולא נשאר לו הפסד מפני גודל שכרו שהוא קשה לאבד.

כמו כן בענין הקשיות עורף הקודם והמאוחר, וכן יקל עשיית צורה מן השעוה ויקל ביטולה, אבל באבן ספיר יקשה לקבל הצורה ויקשה ביטולה, אבל מה שיהיה קשה לקבל צורה כל כך עד שמעולם לא יקבל, זו רעה חולה.

וכמו זה תמצא גם כן באמונות. שיש פתי יאמין לכל דבר, עד שאם תאמר לו היום שיאמין בבורא יתברך הנה יאמין, וגם אם תאמר לו למחר על אחד מהאלילים שיש בו אלהות וכח להטיב ולהרע גם כן יאמינהו. ויש מי שלא ירצה להאמין בחידוש העולם שהשם יתברך בראו ושהוא משגיח בפרטים וכדומה לזה, אבל אחר שיבין ויאמין לא יזיזוהו כל הרוחות שבעולם, כמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ג מ"ט) על מי שמעשיו מרובים מחכמתו שדומה לאילן ששורשיו מרובים. ויש מי שלא ירצה להאמין כלל עד שכל מה שיאמרו לו יחשבהו שקר, ואם יאמרו לו כי טוב לעשות כן יסרב ויעשה ההיפך, ועל אלו אמר משה (דברים לב, כ) **פי דור תהפכת המה פנים לא אמן בם**, שפירושו שמתוך שאין בהם אמונה, הם דור תהפכת - שעושים היפך ממה שיאמר להם.

ועתה ראה שהקב"ה אמר לבלתי לכת בקרבנו, ונתן טעם פי עם קשה ערף הוא, ומשה אמר ילך נא ה' בקרבנו וגם הוא נתן טעם פי עם קשה ערף הוא.

אבל אודיעך בענין זה, **שיש קשיות עורף שהוא לשבח, ויש קשיות עורף שהוא לגנאי**. כי הקשיות עורף הקודם הוא משובח, שלא יהיה האדם פתי יאמין לכל דבר (משלי יד, טו), אמנם המאוחר שאפילו שיראה וישמע האמת לא ירצה לקבל מגודל קשיות עורף, הרי זה מגונה.

וזוהו שאמרו רבותינו ז"ל בפרקי אבות (פ"ה מ"ב) **ארבע מידות בתלמידים, מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהיר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהיר לאבד זה חלק רע**. כי הנראה בתחילת המחשבה הוא, שמהיר לשמוע ומהיר לאבד וקשה לשמוע וקשה לאבד עשאים שווים, שבוה אמר יצא שכרו בהפסדו ובוה אמר יצא הפסדו בשכרו. ולא יתכן שיהיו שווים, שאותו מהיר לשמוע ומהיר לאבד, הרי לא הועיל דבר במה שמהיר לשמוע, כי מה לי אם מהיר לשמוע אחר שאיבדו, אבל הקשה לאבד אפילו שהוא קשה לשמוע, הן אחר ששמע נשאר בידו. לכן נראה שזו היא כוונת רז"ל שאמרו שמהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו, רצה לומר

ונשוב אל הענין אשר אנחנו בו, שיש קשיות עורף לשבח ויש לגנאי, באופן שהקב"ה אמר (לג, ג) **כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ פִּי עִם קִשָּׁה** עֲרַף אֶתָּה לגנאי, ומשה אדוננו כרועה נאמן השיב **יִלְךָ נָא ה' בְּקִרְבָּנוּ פִּי עִם קִשָּׁה עֲרַף הוּא**, רצה לומר הוא לשבח, שכיון שהוא **עִם קִשָּׁה עֲרַף** על קבלתם, שאם אינם רואים שכינה שורה בקרבם, לעולם יחשבו שמשה מעצמו עשה כל זה, אמנם כיון שהם קשי

עורף כאשר ילך ה' בקרבם ויחזיקו באמונתו, לא ירפו ממנה ותהיה חקוקה בלבם. וזהו שאמרו רבותינו ז"ל בביצה פרק אין צדין (כה:): מפני מה ניתנה תורה לישראל, מפני שהם עזים, רצה לומר שאינם כפתי יאמין.

(מעשי ה', ח"ב מעשי תורה פרק יב דף נו ע"א)
[רבי אליעזר אשכנזי, רב העיר פוזנא. רע"ג-שמ"ו]

* * *

• **מה פירוש דברי המדרש - אין עוז אלא תורה?**

• **פירוש הפסוק - ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.**

• **ביאור דברי הגמ' שהתורה ניתנה לישראל מפני שהם עזים שבאומות.**

• **מדוע בעקבות משיחא חוצפא יסגא?**

ובכל הנסיונות עמדו, והעיזו ישראל פניהם ועמדו בקשרי מלחמת הדת בכל שנה ושנה שנתארך גלותנו בעונותינו הרבים, ואויבינו ילעגו לנו לומר כי ח"ו אבדה תקותנו, וישימו אותותם אות מאיחור הגאולה, לזה צריך עוד עוז ועיזו רב.

ואפשר שעל דרך זה המליצו רז"ל (סוטה מט:): בעקבות משיחא חוצפא יסגא, שכל שנתעכב משיח יותר, צריך עזות יותר. וקשה עורף למעלה לנו ולטובה, כמו שכתב **המעשי ה'** [ראה לעיל], על תפלת משה רבינו ע"ה באמרו **פִּי עִם קִשָּׁה עֲרַף הוּא וְסִלַחְתָּ לְעֹנְוֵנוּ וְלַחַטָּאתָנוּ וְנִחַלְתָּנוּ**, עיין שם. והפוחזים והבוערים עושים מהמידה המצטרך לנו לטוב לנו, מידה גרועה ו'חוצפא יסגא'. ועל כל פנים לפי הנזכר שלא מצא הקדוש ברוך הוא אומה המסוגלת יותר לעמוד בכל הנסיונות, ואלקי הרוחות הוא היודע שאין מסוגל לזה אלא עם ישראל, הם הם מסוגלים לשליחות הזה.

(שו"ת מהר"ם שיק דרוש בהקדמה לאורח חיים)

מהדורת תשע"ט עמ' סה)

[רבי משה שיק. תקס"ז-תרל"ט]

וחכמינו ז"ל (שיר השירים רבה ב, ג ועוד) אמרו שהפסוק (תהלים כט, יא) ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום על התורה נאמר, ואין עוז אלא תורה.

והכוונה שבאמת העזות היא מידה פחותה, ואמרו רז"ל (אבות פ"ה מ"כ) עז פנים לגיהנם, ורק לצורך התורה נתעלתה ונשתבחה מידת העזות, וזהו כוונת אומרם 'ואין עוז', שאין לעשותה מעלה וחשיבות, אדרבה היא מידה גרועה, 'אלא תורה', על ידי התורה נתעלתה ונשתבחה.

וזהו שאמרו ה' **עז לעמו יתן**, כשיתן ה' יתברך עוז לעמו, שיעמדו בקשרי מלחמות הדת, אז ה' יברך את עמו בשלום, תהיה התורה לברכה אשר פל נתיבתי' שלום (משלי ג, יז), אבל אם לא יהיו עזין יעברו ח"ו על התורה ויהיה להם לרעה. או שהכוונה שעל ידי השלום דהיינו התורה, נעשה העוז לברכה.

וכיון שצריך עוז ועזות לתורה, מהאי טעמא בחר ה' בישראל, וכמו שאמרו חכמינו ז"ל בפרק אין צדין (ביצה כה:): מפני מה ניתנה תורה לישראל, מפני שהן עזין שבאומות. שרבות צררוני מנעורי

* * *

• **מדוע הוצרך הקב"ה לומר לישראל שנתן להם את התורה לטובתם, וכי היה מקום לומר שהוא לרעתם?**

• **מה הפירוש בפסוק - ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד, שמשמע שביקש שרק לא יקשו יותר מעד עתה?**

• **פירוש הפסוק - כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.**

כאן. ולזה אמר **וערפכם לא תקשו עוד** רצה לומר איננו עוד מהצורך, ומשום הכי נשים דעתן קלות (שבת לג:): לפי שהם נוטים יותר אל החומר, ולפיכך משלו הראשונים החומר אל האשה. וזהו **שלא תאמרו לרעתכם נתתי לכם התורה**, שבשביל שאתם קשי עורף העמסתי עליכם כל התורה והמצות כדרך שמעמיסין על מי שעסקיו רעים, **לטובתכם נתתי לכם** שאילו נתתיו לאומה אחרת כבר החליפהו עשרת מונים, לא כן אתם קושי עורף, ואם כן כל הרוחות שבעולם אין מזיזין אתכם.

וזהו **כי לקח טוב נתתי לכם** דייקא, **תורתי אל תעזבו** (משלי ד, ב). מובטחני בקושי עורף שלכם לבל תעזבו אותה, **כאשר עינינו רואות אם כי עברו עלינו מה שעבר ויבא יעקב שלם** (בראשית לג, יח, ועיין רמב"ן שם לב, כו שביאר שכל המאורע שם רמז לדורותיו), **ודבר אחד מתורתנו הקדושה ח"ו לא נתבטל**.

(תרומת הכרי בפתח השער, מהדורת תשנ"ז עמ' ח)

[רבי יהודה הכהן הלר. ת"ק-תקע"ט]

להבין דברי חז"ל במדרש (דברים רבה ח, ב) אמר הקדוש ברוך הוא לישראל כסבורים אתם לרעתכם נתתי לכם את התורה, לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם. אשר הוא משולל, וכי סלקא דעתך כי ח"ו נתן לנו תורתנו הקדושה הנחמדה מזהב ומפז לרעה.

ויש לומר, לפי שהקושי עורף אף שהוא מגונה הוא סימן לבעלי צורה, לפי שמי שנמשך אחר החומר איננו עומד על דעת אחת, והוא נוח להתפתות כמו החומר שהוא עלול להשתנות. מה שאין כן מי שצורתו גוברת בו, הוא עומד על דעתו בכל תוקף ועוז, כמו הצורה שהוא דבר קיים.

וכמו שאמרתי על הפסוק בפרשת עקב (דברים י, טז) **ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד**, ומשמע שהונח לו בקושי העורף עד עתה, אלא שלא יקשו עוד יותר. ונראה לפרש על פי מה שאמרו בזוהר על מה שאמר משה **יִלְךָ נָא ה' בְּקִרְבָּנוּ פִּי עִם קִשָּׁה עֲרַף הוּא**, ואמר שמשה טען שזה עוד מעלה להם, לפי שהם קשי עורף אפילו כל הרוחות שבעולם לא יזיזום ממקומן ומדעתם, עד

- מי הם המשכילים ומי הם המצדיקים, ומה המשל אליהם מזהב וכסף?
- אלו שני סוגי מטבעות כסף יש, ומה הנמשל מהם למוכיחים לרשעים?
- פירוש דברי חז"ל - כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם.

כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צְדִיק לִב רְשָׁעִים כְּמַעֵט (משלי י, כ).

וכן במוכיחים הם שנים, כמו שאמרו (ערכין טז): תמה אני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח, מפני שמוכיח בדברים קשים ומבזה ואומר: מפני מה אתה עושה כך, ומחרף אותך, ועל ידי זה אינו מקבל ממנו. אך הצדיק שיודע להוכיח, בא בדברים טובים וניחומים, ומקרב אותו לתורה בכדי שישמע אליו, והכל נכספים אליו, כמו אהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום ומקרבן לתורה (אבות פ"א מ"ב).

וזה כֶּסֶף נִבְחָר כמו הכסף הטוב, שהכל בוחרים אותו, כן הֶלְשׁוֹן של הַצְדִיק המוכיח, שכולם מקבלים ממנו ונוח הוא לבריות. לִב רְשָׁעִים כְּמַעֵט, ואלו שאינם חוזרים בתשובה אף ששמעו דברי הצדיק, אינו מחמת חסרון של דברי הצדיק ח"ו, אך הוא מחמת שלבם של הרשעים הוא רך ואינו נכנע מדבריו אלא לשעה מועטת, ואחר כך חוזר להיות כבראשונה.

וזהו מה שאמרו (תענית ד.) כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם. כי הברזל קשה לעשות בו נקב, אך אם עשו בו נקב אינו נסתם הנקב, מפני שהוא נעשה בדבר קשה. מה שאין כן אם נעשה נקב בדבר רך, תיכף אחר כך הנקב נסתם וחוזר להיות כבתחילה. וזהו מעלת ישראל פִּי עִם קָשָׁה עֵרְפָּה הוּא. וזהו שלב רשעים אינו אלא לשעה מועטת, ולכן אחר כך הם כבראשונה ולא מחמת גרעון הצדיק ח"ו.

(ביאור הגר"א משלי י, כ)

* * *

מה התועלת במידת העקשנות?

- מה המיוחד במצות עניית אמן, שבזכותה יפתחו לאדם שערי גן עדן?

עזותו של הכלב מתבטאת בנאמנותו ובמסירותו לבעליו, שאינו עוזבו לעולם. כך ישראל אינם עוזבים את בוראם, ועקשנים באמונתם. ואף שאצל בעלי החיים טבוע הדבר כטבע ואינם נוהגים כך מדעת, הרי שישאל מחוייבים באמונתם מתוך דעת, ואין איש הפטור מחובת האמונה, אנשים כנשים, חכמים כעמי הארצות. במצרים האמינו אמונה פשוטה כבני בניו של אברהם אבינו, מאמינים בני מאמינים היודעים ידיעה בסיסית - ה' הוא מלכנו ואנו נאמנים לו ולא זזים ממנו.

אך בהמשך עלתה דרגת אמונתם, והגיעה לשיאה במתן תורה, שהאמינו מתוך הבנה וידיעת השכל. וזו מצות עשה מן התורה אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ (כ, ב) - לידע ולהאמין! כדברי הרמב"ם, היינו להאמין בעקשנות, אך להוסיף על אמונה זו ידיעה והבנה באמונה. לעתיד לבוא יאמרו פִּתְחוּ שַׁעְרֵי וַיָּבֵא גוֹי צְדִיק שִׁמְרֵ אֱמֻנִים (ישעיהו כו, ב), ובגמרא (שבת קי"ט): מבואר מהו שִׁמְרֵ אֱמֻנִים? שנזהר בעניית אמן. ואף שאין במצוה זו משום קושי ומסירות נפש, בכל זאת בזכותה יפתחו שערים, שהיא מוכיחה על נאמנות העם לאלוקיו. אמנם מי שזכה להיות שקוע בעולמה של תורה, זוכה להבין האמונה בדרגתה הגבוהה ביותר. אך גם הפשוטים מכונים גוי צדיק, שהם שומרי אמונים.

(אור עולם חלק ז מאמר נאמנות ואמונה עמ' 87)

[רבי אביגדור הכהן מילר, משגיח ישיבת רבי חיים ברלין. תרס"ח-תשס"א]

הענין כמו שנאמר (דניאל יב, ג) וְהַמְשַׁכְּלִים יִזְהָרוּ כְּזֹהַר הַתְּרָקִיעַ וּמִצְדִיקֵי הַרְפָּיִם כְּפַתְכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד, שיש שני ענייני צדיקים, והיינו משכילים ומצדיקים. וכמו שאמרו חז"ל (סוטה מ.) רבי אבהו ורבי חייא בר אבא איקלעו להווא אתרא, רבי אבהו דרש באגדתא, רבי חייא בר אבא דרש בשמעתא. ואותם הלומדים ודורשים לעם שמעתתא הם נקראים 'משכילים', שמשכילים לעם ועושים אותם לתלמידי חכמים שיהיו יודעים הלכות. ואותם הדורשים אגדתא הם נקראים 'מצדיקים', לפי שהם מוכיחים ומושכים לבם של בני אדם לדרכי השם יתברך.

וכנגדם בעולם הם זהב וכסף. זהב אינו נצרך אלא לעשירים שקונים בהם דברים יקרים, אבל העניים שקונים דברים קטנים אי אפשר לקנותם בזהב רק בכסף, ולכן נקרא כסף - שהכל נכספים לזה, שזהו טוב בין לעניים בין לעשירים, שגם העשירים צריכים לדברים קטנים.

ודוגמת זה הם המוכיחים, כמו שאמרו שם שבקוה כולי עלמא לרבי חייא בר אבא ואזול לגביה דרבי אבהו. ובכסף יש גם כן שני דברים: אחד, מטבע הנעשה מסיגים, וזו המטבע אינה יוצאת ככל מקום, רק במקום המלכות אשר עושה אותה, ואין מוציאים אותה בקל, והכל בורחים ממנה. והשני, הנעשה מכסף טוב, והוא עובר לסוחר בכל מקום, והכל בוחרין אותה.

לצורך כך התברכנו במידת העקשנות שאינה שלילית דוקא, אלא מעלה גדולה יש בה הנותנת לנו הכח לעמוד בעוז כנגד כל הקשיים, ולהישאר באמונתנו.

כפי שראינו שביקש משה מחילה לעם ישראל על חטא העגל, מה אמר? פִּי עִם קָשָׁה עֵרְפָּה הוּא וְסִלְחָתָּ לְעֹנְוֵנוּ וְלַחַטָּאתָנוּ וְנִחַלְתָּנוּ. ולכאורה אם מבקש רחמים עליהם מדוע מזכיר מגרעתם שהינם עם קשה עורף? אלא שכאמור אין זו מגרעת, אלא מעלה, שעם קשיות עורף זו עומדים הם באמונתם בכל הנסיונות, ככתיבה על אבן שהיא קשה ודורשת עקשנות, ועבודה מפרכת היא לחרוט בה האותיות, אך משנחרטו שוב לא יזוזו ממנו, שלא ככתיבה על חמאה שקלה להיכתב אך קלה גם להימחק.

בדרך זו של עקשנות ועמידה על העקרונות, עומד היהודי בכל ענייניו. מי שהבין דרך משל, כי לימוד התורה הוא כל חיינו, לא רק לימוד כשמתאפשר, אלא וְהִיָּתְּ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה (יהושע א, ח) ממש, ללא חופשים והפוגות, ילמד כך כל חייו, כמו שכתוב (במדבר יט, יד) אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֶהָל, עד רגע המיתה ישב באהלה של תורה.

על קשיות עורף זו, נאמר בגמרא (ביצה כה): שלשה עזין הם, תרנגול בעופות כלב בחיות וישראל באומות. עזותו של התרנגול מתבטאת בקקוריו בשעה שהכל עדיין נמים, ואין מי שרוצה לשמוע קולו, אך הוא בעקשנות ממשך וקורא. כך ישראל זועקים ה' אחד ומכריזים את האמת בעולם אף שאין מי שרוצה לשמוע.